

*А.І.Яковенко,
доктор філософських наук,
доцент кафедри світової філософії
та естетики СНУ ім.В.Даля*

ОСОБЛИВІСТЬ ВЧЕННЯ ПРО ВСЕЛЕНСЬКІСТЬ

В атмосфері кризи духовності актуалізується проблема духовної культури українського суспільства. Аналіз вселенськості через релігійно-етичний сегмент християнської системи дасть можливість краще зрозуміти істинну суть і призначення поняття «вселенськість» взагалі. Проблематика цього явища чітко відображена в дорученні Президента України № 1-1/657 від 08.07.2005 р. «Щодо подолання морально-духовної кризи суспільства».

Особливе значення для з'ясування окремих сторін християнського віровчення – онтологічної проблеми взаємовідношення Бога і світу – в аспекті вселенської проблематики мають богословські праці християнських теологів, богословів, святих отців церкви. Це праці Амвросія Медиоланського, Августина Іппонійського Блаженного, Василя Великого, Кирила Олександрійського, Євагрія Схоластика, Іполита Римського, Ісидора Пелусіота, Макарія Єгипетського (Великого), Максима Сповідника, Сократа Схоластика, Феодорита Кирського, Феофіла Антіохійського.

Екклезіологічна праця духовних осіб завжди підвищувала рівень релігійно-культурного життя суспільства. Вони, як непересічні постаті історії духовності, впливають на експлікацію української аксіологічної системи. Традиція сприймати вищі цінності світу знайшла свою реалізацію в творчості українських релігійних мислителів – таких, як Іларіон (І.Огієнко), В.Липківський, Й.Сліпий, Н.Костюк, які давали християнську експлікацію категоріям і поняттям євангельської особистісної концепції, показуючи, що християнське буття людини не дано у закінченій формі, а містить момент євангельського становлення.

Тільки системний розгляд християнської особистості в її цілісності дає справжнє філософське пояснення комунікативній природі християнської особистості. Поняття християнсько-особистісної

можливості існування із особистісним самовдосконаленням належить до складу самого християнського буття. Якщо християнське буття людини є новозавітне становлення, зазначає український вчений, митрополит Іларіон (І. Огієнко) у творі «Українська Церква за час руїни», значить воно є щось більше й інше, ніж усе, що вже є в ньому в антропологічному вигляді, воно є і те, що ще буде й може бути. Новозавітна особистість втілює християнські можливості і дійсність у своєму християнському кеносисі [1].

Український релігійний діяч, церковний реформатор, проповідник, педагог, публіцист, письменник і перекладач, борець за автокефалію українського православ'я, творець і перший митрополит Київський і всієї України Української Автокефальної Православної Церкви Липківський пише у своєму творі «Слово Апостольське до вірних Христової церкви», що трансцендентність, комунікативність, свобода й потенційність природи новозавітної особистості вказує на те, що її християнське буття має у собі невизначеність. Новозавітна особистість – незавершена, відкрита християнська система, здатна до сходження, вдосконалення і занепаду. Новозавітна філософія повинна бути знанням не тільки того, що є, а й того, що повинно бути, проектом потрібного. Вона має розкривати перспективу, бути знанням «перших принципів», тобто знанням можливостей, оскільки вони передують дійсності [3].

Основною метою цієї статті є цілісне християнсько-теологічне дослідження місця, ролі феномену вселенськості в конструкті взаємин Святої Трійці як об'єкта пізнання й людини як суб'єкта пізнавальної діяльності в рефлексії християнської світоглядної системи західної теології, філософії V–VIII ст. н.е. Для досягнення поставленої мети автор вважає за необхідне в процесі дослідження дослідити суттєві напрямки еволюції якісної сторони вселенськості в ученні про Святу Трійцю в світлі парадигми західної теологічної школи; проаналізувати традиційні, християнсько-теологічні інтерпретації феномену вселенськості в онтологічному, антропологічному й гносеологічному аспектах.

З'єднання з Богом, здобуття вищого знання здійснюється з божественною допомогою через енергії, якими Бог діє, відкриваючи себе. Єдність енергії стає доступною для тих, хто в Христі. Беручи участь у божественному житті Церкви – Тілі Христовому, людство стає причетним до Його буття. Всяке причастя Його буттю є благодать,

і людська відповідь на нього може бути лише подякою або співробітництвом – синергією.

Суть синергійної єдності – у синергії (злитті) людської і божественної волі. Особисте співробітництво кожного породжує енергію, яка посилює переживання інших віруючих. При цьому вона посилюється завдяки такій самій енергії інших при взаємодії з іншими енергіями. Злиття з божественною енергією приводить до енергійної єдності Божественного і тварного, стирає відмінності єдності і свободи кожного, виражаючи ідею «єдності в множинності».

Вселенська християнська община і є шуканий суспільний ідеал, як вільна єдність індивідів, основана на любові. Вселенська церква підпорядковує всі мирські елементи. Створене внаслідок цього теократичне суспільство реалізує вселенські принципи в історії, залучає людей до абсолютної єдності, яка є в усьому.

Християнський теолог Юліан Померій звернув увагу на дослідження гносеологічного аспекту вселенськості. Глибоко вивчивши проблеми особистого й колективного, він робить висновок про вселенськість свідомості. Визнавши вселенськість людської свідомості, можна зрозуміти, яким чином вона може бути загальною і необхідною, яким чином пізнати дійсність. Тільки тоді можна зрозуміти, яким чином люди психологічно розуміють один одного і всі речі сходяться один з одним в раціональному й позитивному пізнанні об'єктивної вселенської істини, незалежної від будь-якої особистої свідомості. Джерелом вселенської свідомості є вселенське начало. «Усяка окрема свідомість коріниться у вселенській свідомості, без якої не могло бути ніякої свідомості» [7, 172].

Індивідуальна свідомість існує як потенціал всеєдиного, вміщує всесвітню правду. Свідомість не може бути ні безособовою, ні одноособною, бо вона більша, ніж особиста, будучи вселенською. Вселенська свідомість – той ідеал, до якого повинна прагнути індивідуальна свідомість. Ідеал вселенськості міститься в «церковному боголюдському організмі» [6, 298], оскільки справжня церква будується на вселенських началах. Християнський теолог зазначає, що пізнання світу людиною можливе завдяки тому, що вона залучена до абсолютного начала, у якому його думка має основу і своє джерело.

Розвиток вселенських начал, на думку християнського теолога Ісидора, відбувається у сім'ї і лише потім переноситься в церкву, у суспільство, оскільки в християнстві церква і народ – одне. Церква –

вершина культури, але й частина життя. Священик для християнських людей не тільки священик, а й отець. Ця злитість духівництва і віруючих породжує особливе відчуття церкви: «Церква – це всі ми... ми з Богом, ...а Світ – Церква» [12, 174]. Завдяки цьому відчуттю в народі збереглися вселенські начала. Особистість належить християнському світу тому, що вона володіє плоттю, відчуттями. Вселенськість – специфічна риса християн: «Я належу всім, і все належить мені, але в цей самий час у цілісності особистість не втрачає своєрідності ...християни зберігають свою душу, засвоюючи лише тіло, форми іншого» [11, 295].

Вселенське народне начало тому є вирішальним моментом в історичному процесі й перетворенні в будь-яких сферах життя – у політичній, економічній, духовній, що спирається на релігійну духовну основу. Вічну правду в життя несуть церква і Євангеліє. Отже, за уявленнями Ісидора, вселенські принципи вкорінені в сім'ї, у самосвідомості, у соціумі.

Християнський теолог, святий Кесарій вважав, що розгляд індивідуальних особливостей людини й виділення універсального в кожній особі – це і є вселенськість. Індивідуалізм і вселенськість сумісні, вселенськість не ущемлює свободу особистості. Християнська духовна традиція ставить проблему свободи глибше. Якщо індивід приходить у церкву добровільно, то добросовісне виконання обов'язків християнина не ущемлює його свободи. Індивід усвідомлює, що обов'язки ці «є тягар і тягота, яку потрібно нести в ім'я вищої гідності і благополуччя людини» [10, 365]. Це і є для нього свобода. Досягнення синтезу універсального з індивідуальним можливе тільки в духовній вселенськості, в церкві. Засвоєння вселенських (соборних) істин перетворюють особистість і роблять її творчо вільною.

Еклезіологічний екзистенціаліст Кесарій сумнівається, що примат церковно-колективного начала над особистісним, природний колективізм, властивий окремій спільноті із своєю самосвідомістю, сприяє творчій свободі особистості. Громадська думка і традиції гальмують розвиток особистісного начала, розчиняють індивідуальність. Така вселенськість, якій властиве примусове начало, – це несправжня вселенськість. Справжня «вселенськість зовсім не означає ніякого зовнішнього авторитету для особистої совісті» [5, 139]. Дійсна творча вселенськість можлива, якщо першоосною

всього визнати духовність, а від неї йти до соціального. Таким чином, духовність пов'язана зі свободою і творчістю особистості, а вселенськість залежить від вільних і творчих зусиль особистості.

Філософ, учений-енциклопедист, один із основоположників середньовічної схоластики Боетій зазначає, що проблеми вселенськості взято з буття життя. Він пропонує відшукати вселенськість у всьому різноманітті життя. Тому дає вселенськості онтологічну характеристику. В основі світу лежить єдність буття: «...Єдність світобудови робить те, що фізично знаходить себе або є у всьому, ...якщо прирівняти всесвіт до організму, то можна сказати, що він входить до складу світового тіла» [9, 206].

Здатність природи до одноманітності в усій багатоманітності Боетій пояснює за допомогою дефініцій, а саме: особа, щастя, вічність, провидіння, призначення. Вони пов'язують суб'єкта з Божеством. «Бог є найвищим щастям, яке задовольє й ущасливлє людей... Боже провидіння ...має до цього свої укриті причини, яких не збагне навіть мудрець» [13, 378].

Весь світ є ніби художнім відтворенням передвічних ідей, які в сукупності утворюють ідеальний організм, «божественне щастя», яке було перед Богом при створенні світу. Іншими словами, світ і людство божественні, мають одне джерело свого існування. Реалізація цих начал можлива при розвитку індивідуальності, тобто «потенцій, закладених у тварі» [14, 331]. Частини одного цілого дістають вільний розвиток, а це є єдність у множинності.

Аналізуючи природу людини, Боетій стверджує, що вона антиномічна. З одного боку, людина є провідником всеєднаючого божественного начала в стихійну множинність, вона покликана внести до хаосу, боротьби й дисгармонії життя «божественне щастя». З іншого боку, людина – продукт цього світу. Емпірична дійсність виявляється в ній егоїстичним устремлінням, й тоді люди вступають у боротьбу індивідуальну. Єдність людей, зв'язок із Богом, вселенськість руйнується, «бо егоїзм – протилежність вселенськості» [13, 261]. Але божественне начало таке могутнє, що людина не може відійти від свого стихійного кореня навіть за дії ворожих сил, що роз'єднують його з духовною першоосновою. Могутня енергія солідарності і любов забезпечують «єдність багатьох на духовній основі, таким чином, вселенськість є основа нашого буття» [8, 248]. Особистість добровільно приймає загальні цінності, зберігаючи своє Я в його

дійсній повноті. Така онтологічна сторона вселенськості Боетія.

У гносеологічному плані мислитель Боетій співвідносить вселенськість з критерієм істини і прирівнює їх, бо пізнання неможливе без співвідношення суб'єктивного знання із загальним, обов'язковим для кожної людини. Кафолічність, тобто всеобов'язковість, – одна з найважливіших характеристик вселенськості. Тут критерії істини й вселенськості збігаються. Звільнитися від суб'єктивності – це означає бути Я вселенським, тобто істинним, бути в істині, а тому й пізнавати її.

Оскільки пізнання є творчий процес, що змінює буття індивіда, онтологічна і гносеологічна сторони вселенськості виявляються взаємопов'язаними. Міркуючи далі про критерії вселенської істини, Боетій доходить висновку, що в християнстві єдність церкви в ухваленні вселенських істин гармонійно поєднується із свободою віруючих. У християнстві вселенські істини приймаються всім церковним народом «... як вираз волі і свідомості всієї церкви» [13, 163].

Учення про Святу Трійцю, у якому єдність у множинності відбито якнайповніше, є основою якісної сторони вселенськості. Підкреслюючи цю думку, Боетій у праці «Яким чином Трійця є єдиний Бог, а не три божества» пише: «Бог єдиний і водночас існує в трьох Іпостасях, кожна з яких має індивідуальні якості» [14, 546]. Людина, створена за взірцем Божим, прийняла від Бога й образ іпостасності, але «... повнота образу Божого розкривається в людському роді, множині, для якої існують не тільки я, але й ти...» [9, 291].

Перебуваючи у множинності, у вселенськості разом з іншими, що пізнали істину, у церкві людина стає причетна до істини. Пізнання вселенських істин доступне, тільки якщо життя людини – це життя в істині, перебування в істині, не абстрактно-теоретичне пізнання, а конкретно-релігійне буття. У християнстві особистість вибирає істину вільно. З її прийняттям вселенські істини, трансцендентні індивідові як такому, стають іманентними після еклезіологічно-антропологічного єднання, а значить, обов'язковими для виконання [14, 78–79].

Поступовий процес пізнання істини, що відбувається з розвитком церкви в церковній практиці, у молитві, у спогляданні після еклезіологічно-антропологічного єднання, Боетій називає церковним єднанням. Релігійна практика є основою для догмата, і навпаки, після прийняття догмата він стає елементом вселенської свідомості і служить основою для практики. У різні історичні

відрізки часу виявляється та або інша сторона істини, цим визначаються різні епохи в історії церкви. Тому Боетій говорить про вселенськість, яка не тільки є, а й здійснюється.

У творчості християнського теолога, святого Фулгентія, немає спеціальних праць, присвячених вселенськості, але ідея вселенськості не була чужою мислителю. Онтологія Фулгентія збудована в тісному зв'язку з грецько-візантійським умовлядом. У любові і лише у любові мислиме дійсне пізнання істини. Вселенські начала, таким чином, вкорінені в бутті й не тільки онтологічні, а й гносеологічні. Соціум для Фулгентія має вигляд ряду концентричних сфер, мешканці яких пов'язані між собою узами спорідненості й любові. Загальним принципом буття для кожної зі сфер, від центральної до зовнішньої, є воз'єднання. Єдність досягається внутрішнім взаєморозумінням, кожен більш-менш імпровізує, «...не розкладає цілого, навпаки, пов'язує міцніше, бо загальна справа в'яжеться кожним виконавцем багато разів і різноманітно» [16, 334].

Вселенськість природна, якщо людина релігійно орієнтована і прагне духовної висоти, вищого ідеалу. Процес духовного зростання – це біблійно-лотова праця, боротьба добра і зла, яка при благополучному результаті закінчується пізнанням істини. Пізнання Бога, тобто пізнання, починається з акту віри, з бажання дізнатися про світ інший. У віруючих таке бажання є тому, що у них є загальні знання. Кажучи про загальні знання, Фулгентій спирається на світогляд християнського екзистенціалізму Августина блаженого.

Найбільш адекватно знання про божественний світ втілені в Святій Трійці. Пізнати святу мудрість Божу можна розумом і серцем. Уразуміти її серцем – означає зрозуміти цілком. Здатність мислити серцем властива людям, що залучилися до мудрості Божої, але кожен з віруючих мислить не точно так, як інший. Свідомість на шляху до Бога змінюється, відбувається зменшення раціональних і зростання інтуїтивних функцій. Раціональне зміщується до плотського, здійснюється рух від голови до душі, тобто свідомість перетворюється. Перетворена свідомість, єдина зі світом, з космосом, рухається від універсального смислу до конкретного, від зовнішнього до внутрішнього, від явища до суті. Тобто пізнання, щоб бути істинним, має бути вселенським.

Церковна община, яка об'єднана ідеєю духовного сходження і зберігає індивідуальність людей, – це ідеал соціального устрою для

Фулгентія. Люди в такому разі здатні до здобування духовності, що вимагає від людини величезних зусиль. Внаслідок цього з надр соціуму народжується досконале суспільство яскравих особистостей, які прагнуть до ідеального, до вселенськості [15, 313–352].

Отже, у статті здійснено спробу дослідити феномен вселенськості й основні типологічні риси вселенськості як цілісного феномену християнської культури в світлі рефлексії західних теологів, філософів, полемістів у кінцевий період патристичної доби – V–VIII ст. н.е. Християнськими мислителями в процесі осягнення таємниці Святої Трійці теоретично була сконструйована ієрархічно ступінчаста онтологія, збудована за вселенським(соборним) принципом, де в ролі організуючого духовно-етичного начала виступає досконала по суті Божественна Трійця. Невід’ємними складовими компонентами цієї онтології стають християнська антропологія і гносеологія. Таким чином, ідея вселенськості йде від християнського уявлення про Бога.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Іларіон* митрополит. Українська Церква за час руїни / Іларіон. – Вінніпег, 1956. – 250 с.
2. *Костюк Н.Т.* Про сутність життя. Досвід філософського узагальнення декотрих аспектів пізнання живого. – К.: Вища школа, 1967. – 296 с.
3. *Липківський В.* Слово Апостольське до вірних Христової церкви. – Вінніпег, 1936. – 217 с.
4. *Сліпний Й.* Господи, до Тебе возношу душу мою. – Мельбурн: Просвіта, 1991. – 605 с.
5. *Alzog J.B.* Lehrbuch der Patrologie / J.B. Alzog. – Freiburg i. Br., 1866. – 463 p.
6. *Bardenhewer O.* Patrologie. – Freiburg, 1910. – 518 p.
7. *Buhringer P.* Die Kirche Christi u. ihre Zeugen. – Zürich u. Stuttgart, 1864–1876. – 583 p.
8. *Ginouliac A.* Histoire du dogme catholique pendant les trots premiers Steeles. – Paris, 1852. – 562 p.
9. *Handbuch N.* Der christlichen Dogmengeschichte: 4 t. – Marburg, 1797. – t. 1. – 491 p.
10. *Harnack A.* Lehrbuch der Dogmengeschichte. – Freiburg i.Br., 1909–1910. – 442 p.
11. *Klee H.* Lehrbuch der Dogmengeschichte. – Erlangen, 1837. – 562 p.
12. *Kruger G.* Geschichte der altchristlichen Literatur in den ersten 3 Jhundert. – Freiburg i.Br., 1895. – 469 p.

13. Mohler J.A. Patrologie. – Regensburg, 1840. – 592 p.
14. Newman J.H. Essay on the development of christian doctrine. – London, 1878. – 583 p.
15. Rauschen G. Grundriss der Patrologie. – Freiburg i.Br., 1916. – 438 p.
16. Zob J.N. Dogmengeschichte der katholischen Kirche. – Innsbruck, 1865. – 617 p.

Яковенко А.І. Особливість вчення про вселенськість.

У статті обґрунтовується думка про те, що дослідження взаємовідносин християнського Бога – Святої Трійці – як об'єкта пізнання й людини як суб'єкта пізнавальної діяльності, в основі яких – божественна святість, аналіз християнського розуміння феномену вселенськості в християнській теології і релігійній філософії є актуальним. Метою статті є дослідження особистості, трьохособистісної Святої Трійці як триєдиного вселенського Божества – у поглядах релігійних дослідників. В статті розглядається метафізична експлікація феномену вселенськості як сегмента абсолютно сакральної системи Святої Трійці, що являє собою повний комплекс істинного абсолютного буття і духа, з перспективою подальшої наукової рефлексії на основі загальноєвангельських принципів дослідження.

Ключові слова: вселенськість, християнська свідомість, Бог, Святе Письмо, істина, церква.

Яковенко А.И. Особенности учения о вселенскости.

В статье обосновывается мысль о том, что исследование взаимоотношений христианского Бога – Святой Троицы – как объекта познания и человека как субъекта познавательной деятельности, в основе которых – божественная святость, анализ христианского понимания феномена вселенскости в христианской теологии и религиозной философии, является актуальным. Цель статьи – исследование личности, трехличностной Святой Троицы, как троичного вселенского Божества – во взглядах религиозных исследователей. В статье рассматривается метафизическая экспликация феномена вселенскости как сегмента абсолютной сакральной системы Святой Троицы, что представляет собой полный комплекс истинного абсолютного бытия и духа, с перспективой дальнейшей научной рефлексии на основе общеєвангельских принципов исследования.

Ключевые слова: вселенскость, христианское сознание, Бог, Библия, истина, церковь.

Yakovenko A.I. Peculiarities Concerning the Teaching about Universality.

In the proposed article the author gives arguments that the relationships between the Christian God – Holy Trinity as an object of cognition and a human

being as a subject of cognitive activity which are based on divine holiness, the analysis of the Christian perception of the phenomenon of universality in Christian theology and religious philosophy are vital while the research of personality, Holy Trinity consisting of three hypostases as the ecumenical Deity in the religious philosophers' views are the aims of the article. The content of the article deals with the metaphysical explication of the phenomenon of universality as a segment of absolutely sacral system of Holy Trinity that covers an entire complex of true absolute being and spirit with the perspective of further scientific reflexion on the basis of the Gospel research principles.

Key words: universality, Christian consciousness, God, Bible, truth, church.